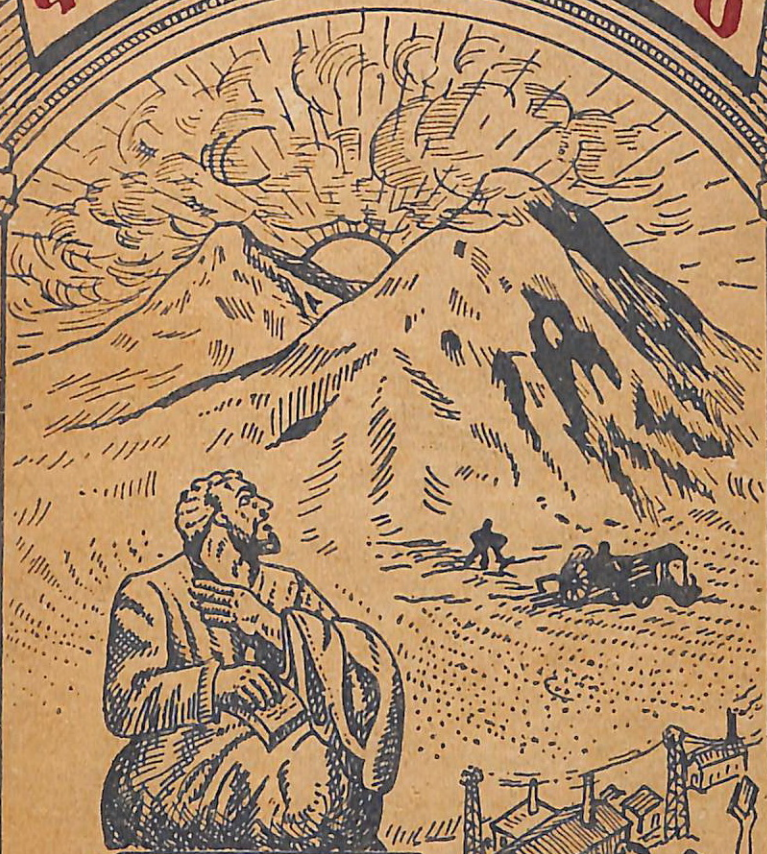

Ի ԱՅՐԵՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆ՝ ԵՆԼԵՐ ԲԱՄԱԲԵՑԻՆ
ԻՆՁՊԵՆ ՇԵՆԵՆՆ ԱՎԱԶԻ ՄԵՋ
ԲԱՅՑ ԼԵՆԻՆՅԱՆ ԾՈՎԻՆ ՀԱՍԱԿ
ՄԵՍՈՐՈՊԱՏԱՌ ՀԱՅՈՑ ԼԵՂՈՒՆ

✓
ДУБЛЕТ

ՀԱՅՐԵՆԻ ՓՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՏՈՒՄԻ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ
ՍՈՎԵՏԱՀԱՅ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ

A II
89372

Հ ա լ է պ

1946

Յ Պ Ս Ր Ա Ն Ա Ն Ի

ԱՌԵՏԻՍ Ն. ԷՔՍԵՔՏԱՆ, ՍԱԼԻՄԵ - ՉԱԼԵՊ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՄՔ

Այս հրահարակութիւնը կը ձգտի ուսանող նոր սերունդի մէջ մշակելու իրաւ հայրենասիրութիւնը, հաղորդակից ընելով զայն մեր հին, նոր եւ ժամանակակից գրականութեան կարեւոր նուանումներուն:

Սովե՛տ Հայաստանի մշակութային վերելին հետ զուգընթաց՝ աշակերտին ծանօթացումը նաեւ սովե՛տահայ լեզուին եւ ուղղագրութեան, պիտի բերեն մեծագոյն նպաստը հայ ժողովուրդի միասնականութեան ու համերաշխութեան ձգտումին: Վստահ եմք, որ այս ձեռնարկը հայրենակարօս մեր նոր սերունդին արթն պիտի խօսի եւ օգտակար պիտի ըլլայ անոր մտաւոր ու հոգեկան զարգացման:

Այս գրքոյկը, յաջորդական մի քանի պրակներով, պիտի ծառայէ որպէս օժանդակ դասագիրք հայերէն լեզուի, մեր նախակրթարաններու Ե. եւ Զ. կարգերուն համար: Համոզումն ունինք թէ անոնցմով պիտի լեցուի կարեւոր բաց մը, տուած ըլլալով որ մեր բարձրագոյն կարգերուն այսօր ունեցած դասագիրքերը չեն գոհացներ մեր օրերու պահանջքը:

Շուտով մամուլի կը յանձնուի նաեւ «Հայոց Պատմութեան» յատուկ առանձին գրքոյկ մը, ուր ամփոփուած պիտի ըլլայ հայ ժողովուրդի ազատագրական պայքարին եւ Սովե՛տական Հայաստանի կերտումին ու զարգացման պատմութիւնը:

ՀԱՍԽԱՏԱՅ ԶԱՌԱԶԴԻՄԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒ

Տ Ն Օ Ր Է Ն Ն Ե Ր Ո Ւ Խ Ո Ր Հ Ո Ւ Ր Դ

ԼԱՅՈՅ ԼԵԶՈՒՆ

Մըրի, եղբայր, փառաբանենք մեր քաղցրաբա հայոց լեզուն,
 Մեր արտի շուր, մեր ձեռքի թուր, մեր հոգու լար՝ հայոց լեզուն:
 Հոսել է նա մեր դարերից, մեր սարերից ու մեր սրտից,
 Արաքսի պես միշտ կենդանի, միշտ անսպառ հայոց լեզուն:
 Նա առաջին կանչն է եղել գյուցազնական մեր նախահոր
 Օրորոցից մեզ փայփայել է մայրաբար հայոց լեզուն:
 Քերթողահայր Սորենացուց մինչև Բուչակն ու ձեր ծառան
 Տվել է մեզ երազ ու երգ ու ճանապարհ հայոց լեզուն:
 Եւ մոլորվեր մեր քարավանն ամպրոպաշունչ զիչերներին
 Կը կորչեինք, եթե ճամփին չըբոցկիտար հայոց լեզուն:
 Քանի՞ ցեղեր ցամաքեցին լնչպես հեղիզն ավազի մեջ
 Բայց լենինյան ծովին հասավ մեսրոպատառ հայոց լեզուն:
 Այսօր էլ նա բռնության դիմ փայլատակում է բարկացալ
 Հերոսական լեզուների հերոս եղբայր հայոց լեզուն:
 Ռւրիմըն եկ փառաբանենք, փայլեցնենք թրի նման,
 Որ զըրնգա արեւի տակ հավետ պայծառ հայոց լեզուն:

ՌԱՌԵՐ

Արի՛.— Ե՛կ, եկուր, մօտ արի = մօտեցիր. շուտ արի = աճապարէ՛:
 Քերթողահայր.— Հայր քերթողներու, այսինքն բանաստեղծներու առաջ
 ջին հայ քերթողը:
 Քուչակ.— (Նահապետ Բուչակ) յայտնի հայ աշուղ, որ աղբաձ է ժն. և
 ժՁ. դարերուն:
 Սամբուպառուչ.— Փոթորկաշունչ, կատաղի:
 Բարկացալ.— Սաստիկ յուզուած, բարկացած, զայրացած:
 Որ զըրնգայ.— (Զընգալ) զը՛նգ ձայն հանել, մեռալի շերտի ձայն լանելը,
 երբ կարծր բանով կը զարնեն:

ՄԵՐ ՊԱՏՄԻՋՆԵՐԸ ԵՎ ՄԵՐ ԳՈՒՍԱՆՆԵՐԸ

Նվեր մեր ժողովրդական վեպի
«Սասունցի Դավիթ»ի հազարամյակին:

Ա.

Մեր հոյակապ հին վանքերի մոտ խուցերում, մենության մեջ
Պատմիչները մեր վշտահար, մեղմ կանթեղի լույսով անշեջ,
Մի նշխարով, մի կուս ջրով և ճգնությամբ գիշերն անքուն,
Պատմությունը մեր գրեցին մագալաթի վրա դժգույն—
Եղեռները, ճախիրները հորդանքի արյունքում էս,
Փլուզումը հայրենիքի և ոսկի սուրը անկուշտ:
Եվ ողբացին լալահառաչ դժբախտ բախտը Հայաստանի
Եվ հուսացին արդարության մի խուլ աստծո դատաստանի:

Բ.

Մեր գեղջուկի պարզ խրճիթում, սուրբ օճախի շուրջը նստած՝
Գուսանները մեր խանդակից, առջևները գինի և հաց,
Վիպերգեցից հաղթանակը դուցադների մեր մեծագոր
Եվ ծաղրեցին պարտությունը ոսկիների մեր բյուրավոր:
Եվ հյուսեցին պատմությունը հավերժացող ժողովուրդի,
Վառ հավատով փառքերը մեր ավանդեցին որդոց որդի:
Տեսան չքեղ մեր ապագան, անընկճելի ազատ ոգին,
Հայրենիքի սիրո համար միշտ բարձրացած Թուր Կայծակին:

1939 — Մաղկաձոր

- Կուռ.— Մէկ անգամէն կուլ տալու քանակութեամբ հեղուկ, ուժայ:
- Ճգնութիւն.— ձիգ լարելը, ուժեղը լարելը, ջանք դորձ դնելը, լարուած աշխատիլը, ճգնաւորի կեանք վարելը:
- Մագաղար.— շորթի, դառնուկի եււն, կաշի, որ յատուկ մշակութեամբ կը պատրաստուի վրան գրելու կամ տպելու համար:
- Մղն.— Աղէտ, ոճիր:
- Նախնի.— Արիւնահեղութիւն, կոտորած, ջարդ:
- Հորդա.— Խուժան, վայրի ամբոխ:
- Արիւնընուտ.— Արեան ծարաւի, արիւն խմող, արիւնկղակ, արիւնարբու, դաւանաբարոյ:
- Դոխում.— Զարարարոյ, զժնեայ, ժանտ, անդգամ, անագորոյն, անգութ:
- Վիպերգել.— Երգել, սլատմելով:
- Յաւերժացող.— (Յաւերժանալ) յաւերժական, մշտնջենաւոր դառնալ, անմահանալ:
- Թուր կայծակիւն.— Կայծակի նման փայլատակող, հրաշալի հատու թուր (սուր), Սասունցի Դաւիթին հօրը սուրը՝ զոր ան կապեց մէջքին, կըւ-ւելու համար Մսրայ Մելիքին դէմ:

Ա Ր Ա Ր Ա Տ Բ Ն

Իմ Արարատ սուրբ սարը վեհ
Մեր նախահայր Հայկն է կարծես,
Որ թիկնել է ամպ ու շանթին,
Ու ծխում է հանց նահապետ
Խաղաղության չիբուխն իր հին
Ու ամպն է ծուխ չիբիսի զլխին:

Ծխում է լուռ բարձունքին
Աչք է պահում իր թռռներին,
Դարեր հսկում որ չցրվեն
Ու կույ չեքքան աշխարհներին,
Ու հսկում է նրանց ճամբան՝
Օրորոցից մինչ գերեզման:

Ժպտում է նա՝ տեսնում է թե
Ոնց են ելնում օրորոցից
Թուխ, քաջորակ թռռներն իրա
Ու չարը դո՛ւրս վանում երկրից,
Դաշտ են ձգում խոփն արծաթյա
Ու ոսկի հաց պոկում քարից:

Խաղաղ է նա ու միշտ հպարտ
Թիկնած հնուց մեր երկնքին
Մեր նահապետ լեռն Որարատ
Լուռ ծխում է խաղաղության
Իմաստության չիբուխն իր հին,
Ու ժամանակն է ծուխ չիբիսին...

Հանգ. — Դժժան, պէտ, դերդ

Զիրախ. — Ծառի բարակ ճիւղ որ կը դարձածուի ձիապիտի, ձիաքարէ:

Կուլ երալ. — Կլանուիլ, կլուիլ:

Անց. — Ինչպէս, որպէս, ինչպէս, ինչպէս:

Պակում եմ. — (Պակել) փրցնել, բաժնել:

ՆՇԵՐՔՈՂ ԼԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Հողմեր եկան աշխարհացուցն և հողմերից անդադրում
 Փշրվեցինք աստղերի պես ու ցրվեցինք աշխարհում,
 Բայց երասխի ավին մնաց փոքրիկ մի հող՝ անառիկ,
 Արև՝ մնաց աստղերի մեջ, մնաց հային հայրենիք:
 Այդ դո՛ւ է եիր, հայո՛ց արև, Սովետական Հայաստան,
 Հոկտեմբերի շնչով ծնված մանուկ էիր, և սակայն
 Հիմի արդեն հասակ առել, դարձել ես այր մի պարթև,
 Եվ քո նորոգ ճանապարհի դա՛րն ես արդեն քառորդել:
 . . . Փշրվեցինք աստղերի պես, և դո՛ւ ես մեզ արևում,
 Դու՝ միակ շեն օճախի ծուխ մեր հինավուրց աշխարհում,
 Դու խրճիթի լույս, մենավոր, գիշերային ճամբորդին,
 Դո՛ւ տուն կանչող մայրական ձայն՝ հայ թափառիկ պանդուխտին:
 Քո անունով ընկան ռազմիկ քո որդիները դաշտում,
 Քո անունը կտրիճներիդ հեռուններից բերեց տուն.
 Դու քանկ ես մեզ, որպես գրոշ ցողված արյամբ զոհերի,
 Դու մոր նման նվիրական, դու՝ մանկան պես սիրելի.
 Եվ աշխարհում հայի համար դու նոր մի լեռա սրբազան,
 Դու կարոտի նո՛ր Արարատ, Սովետական Հայաստան . . .

ԾԱՌԵՐ

- Հողմ.— Օղ, որ աւելի կամ պակաս արագութեամբ կը տեղափոխուի տեղէն մը ուրիշ տեղ, քամի, սիւք:
- Անառիկ.— Ինչ որ կարելի չէ առնել, գրաւել, ամուր, անմատչելի:
- Հոկտեմբեր.— Կ'աւանարիէ 1917ի Հոկտեմբերին Ռուսիոյ մէջ տեղի ունեցած սոցիալիստական յեղափոխութեան:
- Պարթև.— Յաղթանկամ, ուժեղ, քաջ:
- Արևում ես — (Արեւել) արեւի պէս դուրս գալ ամպերու տակէն:
- Թաւակ.— Սուղ. գինը մեծ, շատ արժող, արժէքաւոր:

ԼԱՅՐԵՆԵՐԻ ԿԱՆՁԸ

Այս առավոտ երկինքն հայոց ես տոնական, չքե՛ղ տեսա,
 Զմրան՝ հեքյաթ գարձած տեսա, զմրուխտ դաշտեր, տանս զարուն...
 Ասի — Մայի՛ս է վաղածամ, թէ մի հրաշք տեսիլ է սա, —
 Ի՛նչ ծաղիկներ, ի՛նչ արբեցում, ի՛նչ այգարաց, իմ աշխարհում...
 Ոսկի դռներ տեսա բացված ու կամարներ վեհատեսիլ,
 Արարատի հովիտը պերճ՝ սեղա՛ն տեսա ուրախության,
 Ամպի դուլա տեսա փարված ճերմակ զահլին մեծ Մասիսի,
 Ասի — ուսկի՞ց հասար, ամպի՛կ, այս կատարը հավերժության:
 — Բարի համբա՛ղ եմ ես բերել, — պատասխանեց ամպիկը լու՛յս, —
 Գալստյան լուր եղբայրներից, որ փռված են աշխարհով մեկ,
 Քո հայրդի եղբայրներից, որ կարոտով օր սրտայուլից,
 Տուն են դառնում՝ հայրենի հող, հայրենական ազատ եզերք...
 Ուրախության նրանց վճիտ արցունքներն եմ կըրում իմ մեջ,
 Այնքան երազ, կարոտ ու տենչ, այնքա՛ն սերեր, այնքա՛ն խընդում,
 Կյանք են դառնում հայ պանդուխտի բյուր գարերի իղձերն անշեջ,
 Արդ Մասիսներ հիմա ծաղկեն Հայաստանի անմեռ սրտում...
 Հիմա ես ի՛նչ խոսքեր քնտրեմ և ի՛նչ շունչ տամ իմ քնարին...
 Տո՛ւն են դառնում աստանդակա՛ն որդիներըդ, հին Նաիրի,
 Թափառ որդիքըդ հալածված, անտուն ու որբ, անթիւան,
 Որ աբյո՛ւն են լացիլ գարեր, անհայրենիք, անհանգրվան...
 Մի խոսք ունի մեր հին, մեր սուրբ, մեր սկիւա՛ր հայոց լեզուն —
 «Եղբայր» — այդ խոսքը վերին, ցողված սիրով, կարոտակեզ.
 Եղբայր ենք մենք, մի լույս ունինք, մի սե՛ր ունինք, մի հաց,
 մի ջուր,

Եղբայրաբար գրկում, գրգվում և եղբոր պես կանչում եմ ձեզ,
 Վերադարձե՛ք... դարձեք դուք տուն, եկեք հողը ձեր ավեսյաց.
 Վերադարձե՛ք հեռուներից, ուր դարձել էք ցավին գերի,
 Վերադարձե՛ք և դեն նետե՛ք աստանդակա՛ն ցուպը մաշված,

Թող ձեր ճակատն ամպակուտակ՝ հայրենի հովը համբուրի։
 Իմ տարագիր բյուր եղբայրներ, իմ հարազատ, իմ սրտակից,
 Դարձեք Կյանքի հովիտը պերճ, անմահության հողը մեր հին,
 Վերադարձե՛ք, գիրկս բաց է, աչքս թաց է ձեր կարոտից,
 Սիրտս զրո՛շ լինի թող ձեր վերադա՛րձի ճանապարհին...
 Այս առաւոտ երկինքն հայոց ես տոնական, չքե՛ղ տեսա,
 Ջմրան՝ հեքյաթ դարձած տեսա, զմրուխտ դաշտեր, տունս՝ դարուն...
 Ասի—, Մայի՛ս է վաղածամ, թէ մի հրաշք տեսի՛լ է սա,—
 Ի՛նչ ծաղիկներ, ի՛նչ արբեցում, ի՛նչ այգաբաց իմ աշխարհում։
 Եվ Արարատ լեռը տեսա հայրենական մեր ավերում...
 Ճակտին՝ ասողը մեր գալիքի և պսակը հայրենի տան.
 Կանչում էր նա որդիներին — դեպի արև, դեպի դարուն,—
 Ասի— հավերժ գալար մընաս, Սովետական իմ Հայաստան...

ԲՍՈՒՆՐ

Տեսիլ.— Աստուծոյ կողմէ՛ դրկուած երազ, որ կը պարունակէ պատգամ
 կամ արդագայի գուշակութիւն։

Փարված.— (Փարիլ) փաթթուիլ, սիրով գիրկընդխառնուիլ։

Յաւերժութիւն.— Յաւերժ՝ միշտ ըլլալը, միշտ գոյութիւն ունենալը,
 մշտնջենաւորութիւն։

Առանդական.— Այս ու այն կողմ ինկած, թափառական։

Անօրիւն.— առանց օթեանի, առանց տունի մնացած, անտուն, ան-
 պատուար։

Անհանգրուան.— Առանց կայանի, առանց կենայտ։

Աւետիաց հող.— Բարիքի խոստում տուած հող, երկիր, հոս կ'ակնարկէ
 Սովետ Հայաստանին որ կու տայ մեզ ընդունելու խոստում։

Դէն ցետէ.— (Դէն նետել) այդ կողմ նետել։

ԶԱՓԱԾՈՅ ԵՒ ԱՐՁԱԿ ԽՕՍՔ

Գրական ստեղծագործութիւնը կ'ըլլայ երկու ձեւով, չափածոյ և անոնց տարբերութիւնը և առանձնատկուութիւնը խիստին աչքի կ'ընայ, եթէ համեմատենք իրարու հետ չափածոյ և արձակ ստեղծագործութեան մէկական նմոյշ՝ գրուած միեւնոյն նիւթով: Ահա. օրինակ, Մ. Խորենացիի Հայոց Պատմութիւնէն ԱՆԳԵՂԻՆԱՅ ՏՈՐԻՔԻ մասին գրուած հատուածը և Ղ. Աղայեանի ՏՈՐԻՔ—ԱՆԳԵՂ գլուցագնապոէմը: Բովանդակութեամբ շատ նման են այդ երկու գրուածները, բայց խիստին աչքի կը զարնէ որ անոնք իրարմէ շատ տարբեր են իրենց ձեւով: Խորենացիի գրածը արձակ է, իսկ Աղայեանի գրածը՝ չափածոյ կամ ոտանաւոր:

Չափածոյ կամ ոտանաւոր խօսքի հիմքը կը կազմէ ռիթմը կամ չափը:

Ռիթմ կը կոչուի վանկերու որոշ չափին ու թուին, և շեշտերու կանոնաւոր ընթացքը, անոնց կանոնաւոր յաջորդականութիւնը: Եթէ երգի կամ երաժշտութեան մէջ ռիթմը կ'արտայայտուի հնչիւններու որոշակի կանոնաւոր ընթացքին կամ յաջորդականութեան մէջ, ապա այդ նոյնը կայ նաեւ բանաստեղծութեան մէջ, ուր ռիթմը կ'արտայայտուի շեշտուած ու անշեշտ վանկերու կանոնաւոր յաջորդականութեամբ: Ի հարկէ, արձակ խօսքի մէջ ռիթմ կայ, բայց անկանոն է, ազատ է. իսկ բանաստեղծութեան կամ ոտանաւորի մէջ ռիթմը կանոնաւորուած, չափուած է, և այդ պատճառով ալ ոտանաւորը կը կոչուի չափածոյ խօսք:

Համոզուելու համար, որ միեւնոյն նիւթի մասին պատմելու ատեն, արձակէ տարբերութիւնով՝ ոտանաւոր խօսքը կ'ենթարկուի որոշ կարգի ու չափի, բերենք մէկական հատուած Տորք—Անգեղի նկատմամբ գրուած արձակ և չափածոյ վերոյիշեալ գրութիւններէն:

Մ. ԽՈՐԵՆԱՅԻ

Տորքը մի տգեղ, բարձր, կուլիտ կազմուածքով, տափակ քթով, փոս ընկած աչքերով, դժնէ հայեացքով մարդ էր, որին սաստիկ տգեղութեան պատճառով

Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆԻ

Տորքը չէր նման հասարակ մարդու, Այլ մի ատգահա և շատ ահարկու. Լէքերը կարծես մի-մի կապոյտ ծով, Ծաճանջաւորուած արեւի լոյսով. Սեւ սեւ ունքերը մուրթ ամպի նման, Բարդ-բարդ կուտակուած աչքերի վրան.

կոչում էին Անդեղեայ, որ վիթխարի հասակ և ուժ ունէր:

... Երգում էին նրա մասին, որ իբր թէ ձեռք էր զարնում որձաքար ապառաժներին, որոնց վրայ ոչ մի ճեղքուածք չկար, ուղածին պէս ճեղքում էր մեծ ու փոքր եղունգներով: Նրանց վրայ զոռում էր արծիւներ և նման բաներ:

Քիթը կորնթարթ, իբրեւ մի բլուր, Ատամներն ուրազ, եղունգները՝ թուր. Կուրծքը կ'ասենաս մի լանջ է լեռան, Մէջքը սարաժայռ, կունկը՝ գերան. Մի խօսքով մի դեւ և ո'չ թէ հսկա, Ո'չ ոք տեսած չէր այնպէս ամբհա. Տգեղ էր գէժքը և այնքան դաժան, Որ զարհուրում էր ո'վ նայում վրան. Ահռելի էր նա և այնքան ուժեղ, Որ յիսուն գոմէջ չունէին մէկտեղ. Նա դեռ պատանի ժայռեր էր ճեղքում, Ճեղքում էր ձեռքով, ձեռքով էլ կոկում. Ճեղքում, յղկում էր քարէ տախտակներ, Եղունգով փորում պէս-պէս նկարներ:

Նոյն բովանդակութիւնն ունեցող այս երկու հատուածներու մէջ տարբերութիւնը պնդալի: Արձակի մէջ անձերս ու շէք-ւած վանկերու յաջորդականութիւնը անկանոն է, իսկ չափածոյի մէջ՝ կանոնաւոր:

Բաղդատեցէք շէքսադրոսքիւնը՝ հետեւեալ տողերուն —
ա. — Չափածոյէն. —

Նա դե՛ռ պատանի՛ ժայռե՛ր եր անդո՛ւմ,
ձեղճո՛ւմ եր անդո՛ւմ, անդո՛ւմ էլ կոկո՛ւմ:

բ. — Արձակէն. —

Ձե՛ռք եր զարհո՛ւմ որձաքա՛ր ապառաժների՛ն

Պայմանական ձևով, եթէ չհշտուած վանկը նշանակեցք | նշանով, իսկ անշէտը — նշանով, ապա մենք կը տեսնենք անշէտ ու չհշտուած վանկերու յաջորդականութեան ուրուագիծը՝ բաղդատուած վերոգրեալ տողերու համար.

Չափածոյ. — — | — — | — | — — |
— | — — | — | — — |
Արձակ. — | — — | — — | — — — — |

Այս ուրուագիծը ցոյց կու տայ, որ տրուած ոտանաւորի իւրաքանչիւր տողը բաղկացած է տասը վանկէ, և ամէն տողի մէջ, միեւնոյն կարգով, նոյն յաջորդականութեամբ չհշտուած են 2րդ, 5րդ, 7րդ, և 10րդ վանկերը, իսկ միւս վանկերը անշէտ են: Ահա չհշտուած ու անշէտ վանկերու այդ կանոնաւոր յաջորդականութիւնն է,

որ ոտանաւորի մէջ կը ստեղծէ ռիթմականութիւն, և երաժշտական
կը դարձնէ ոտանաւոր խօսքը: Իսկ ատոր շնորհիւ՝ աւելի հեշտ է
լինել ու բերանացի լսել ոտանաւորը:

Շարունակելով համեմատութիւնը, մենք պիտի նկատենք՝ որ
Սղայեանի Տորք - Անգեղ ոտանաւորի տողերը կը վերջանան նմանա-
հընչիւն վանկերով. այսպէս,

Կուրծքը կ'աւեհաս մի լանջ է լեռան,

Մեջքը սարածայռ, կոները գերան.

կամ՝

Տգիղ եր դիմքը եւ այնքան դաժան,

Որ զարհուրում եր ո՛վ նայում վրան.

Տողերու վերջը կրկնուող նմանահնչիւն վանկերը կը կոչուին
յանգ: Ուրիմն, չափածոյ խօսքը արձակէն կը տարբերի ոչ միայն
ռիթմով, այլ և յանգով: Յանգը ոտանաւորին կու տայ սահունու-
թիւն և երաժշտականութիւն:

Բայց յանգը պարտադիր չէ չափածոյի համար. կրնան ըլլալ
ոտանաւորներ՝ նաեւ առանց յանգի, որոնք կը կոչուին անյանգ չա-
փածոյ կամ անյանգ ոտանաւոր:

Ղ. Սղայեանի Տորք - Անգեղ դիւցազնապոէմին բոլոր տո-
ղերը բաղկացած են տասական վանկէ և յանգաւորուած են: Ու-
րիմն, Տորք - Անգեղը չափածոյ, յանգաւոր դուռած է:

Եթէ քննելու ըլլանք անոր բոլոր տողերու շեշտերու յաջոր-
դականութիւնը, պիտի տեսնենք, որ թէեւ չէ պահպանուած շեշ-
տերու նոյն յաջորդականութիւնը, բայց իւրաքանչիւր տող ճիշդ կէ-
սէն, բաժնուած է երկու մասի (ամէն մաս հինգ վանկէ բաղկացած)
այնպէս, որ արտասանելու կամ կարդալու առին կ'ունենանք կա-
նոնաւոր ընդմիջում կամ կիսադադար. այսպէս,

Նա դեռ սլացանի ժայռեր եր նեղում,

ձեղում եր ձեղում ձեղում էլ կոկում:

Այս ընդմիջումը, կամ կիսադադարը կը կոչուի հատած (=ցե-
ղուբ), որոնց կանոնաւոր յաջորդականութիւնը կը յօրինէ ռիթմա-
կան միութիւն մը:

Հասած կամ ցեղուբան, նայելով իր դրութեան, կրնայ ըլլալ
փոփոխական և հաստատուն:

ՀԱՅՐԵՆԻ ԳՐԱԳԱՆՈՒԹԻՒՆ, 2. ՏԱՐԻ

(էջ 55 — 59)

ՀԱՅԿԻ ԵՐ ԲԵԼԻ ՊԱՏԵՐԱԶՍԸ

Այս Հայկը, ասում է, վայելչակազմ էր թիկնավետ, խիստ գանգուր մազերով, վառվռուն աչքերով, հաստ բազուկներով։ Սա քաջ և երեվելի հանդիսացավ հսկաների մեջ, զիմադրող այս բուրին, որոնք ձեռք են բարձրացնում բոլոր հսկաների և ղյուցագունների վրա տիրապետելու։ Սա խրոխտանալով ձեռք բարձրացրեց Բելի բռնավորությունյան դեմ այն ժամանակ, երբ մարդկային ազգը սփռվում տարածվում էր բոլոր երկրի լայնություն վրա, բազմամբոխ հսկաների, անչափ կատաղիների և ուժավորների մեջ։ Որովհետև այս ժամանակ ամեն մի մարդ, խելագարված, սուրն ընկերի կողն էր կոխում, ձգտում էին մեկը մյուսի վրա տիրելու և Բելին պատահամբ հաջողվեց բռնանալ և բոլոր երկիրը գրավել։ Որին Հայկը չկամենալով հնազանդել, Բարեկոնում Արամանյակ որդին ծնելուց հետո, չվեց գնաց Արարադի երկիրը, որ գլխավորում է հյուսիսային կողմերում, իր որդիներով, ղուստրներով և որդիների որդիներով, որ զորավոր մարդիկ էին, թվով մոտ երեքհարյուր հոգի, և ուրիշ ընդոժիններով, նրան հարած եկվորներով և բոլոր տունուտեղով։ Գնում բնակվում է մի լեռան ստորոտում, դաշտավայր տեղում, որտեղ ապրում էին սակավաթիվ մարդիկ առաջուց ցրվածներից։ Հայկը նրանց իրեն հնազանդեցնելով՝ այնտեղ կալվածում շինում է բնակություն տուն և տալիս է ժառանգություն կազմուխին, Արամանյակի որդուն։

Իսկ ինքը, իր մնացած մարդկանցով և տունուտեղով շարժվում է դեպի հյուսիսային արեւմուտք և գալիս բնակվում է մի բարձրավանդակ դաշտում և այս լեռնադաշտի անունը կոչում է Հարք...

Տխտանյան Բել իր թագավորությունն ամենքի վրա հաստատեց, ապա իր որդիներից մեկին հավատարիմ մարդկանց ուղարկում է հյուսիսի կողմը Հայկի մոտ, որ նա հնազանդություն դա և խաղաղություն բերի։ «Ինչ ցուրտ սառնամանիքների մեջ բնակվեցիր, ասում է, սակայն տաքացրո՛ւ և մեղմացրո՛ւ քո հպարտ բնավորության ցուրտ սառնությունը և ինձ հնազանդելով խաղաղ ապրիր՝ որտեղ որ կհաճես իմ երկրում բնակություն տեղ ընտրել»։ Հայկը Բելի պատգամավորներին հետ է դարձնում խնամքով

պատասխանելով: Ուղարկված պատգամավորը վերադառնում է Բաբելոն:

Այն ժամանակ Տիտանյան Բեկը զորք է ժողովում նրա դեմ և հետևակ զորքի մեծ բաղմունքում գալիս հասնում է հյուսիս, Արարադի երկիրը, Կադմոսի տան մոտ: Կադմոսը փախուստ է տալիս Հայկի մոտ, իրենից առաջ արագագնաց մարդիկ ուղարկելով: «Գիտցած եղիր, ասում է, ո՛վ մեծդ գյուցաղունների մեջ, որ Բեկը դիմում գալիս է քո վրա հավերժական քաջերով և երկնադեզ հասակով մրցող հսկաներով: Եվ ես լսելով, որ նա մոտեցել է իմ տանը՝ փախա և տհա տաբուսպած գալիս եմ քեզ մոտ: Ուրեմն շտապիր մտածել, ինչ որ անելու ես»:

Իսկ Բեկը հանգուզն ու անճոռնի ամբողջի զորությունում, ինչպես մի հեղեղ, որ զառիվայրից ներքև է վիժում, շտապում էր հասնել Հայկի բնակություն սահմանները, վստահ լինելով գորավոր մարդկանց արտերի և անձերի վրա: Այս ժամանակ ուշիմ և խոհեմ հսկան, խիստ գանգուր մաղերով հսկան, վառվուռն աչքերով, բշտապում հավաքում է իր որդիներին և թոռներին, քաջ և աղեղնավոր մարդկանց, թվով շատ նվազ, և ուրիշ մարդկանց, որ ձեռքի տակ ունեւր, գնում հասնում է մի ծովակի ափ, որի ջրերն աղի են և մանր ձկներ են պարունակում: Եվ իր զորքերը կանչելով՝ ասում է նրանց. «Երբ մենք դուրս կգանք Բեկի ամբոխի դեմ, աշխատենք այն տեղին պատահել, որտեղ կանգնած կլինի Բեկը քաջերի խուռն բազմություն մեջ, որպեսզի կամ մեռնենք և մեր աղիւր Բեկի ծառայություն տակ ընկնի, կամ մեր մատների հաջողությունը նրա վրա ցույց տանք, նրա ամբոխը ցրվի և մենք հաղթություն տանենք»:

Եվ ամբողջ ասպարիզներ դեպի առաջ անցնելով՝ հասնում են բարձրագույն լեռների միջև մի դաշտաձև տեղ: Եվ ջրերի հոսանքի աջ կողմում բարձրավանդակի վրա ամուր դիրք զբաղեցնելով, գլուխները վեր բարձրացնելով տեսնում են Բեկի բազմաթիվ ամբոխի անկարգ հրոսակը, որ հանդուգն հարձակումով ցիրուցան վազվզում էին երկրի երեսի վրա, խկ ինքը, Բեկը, մեծ ամբոխով հանդարտ կանգնած էր ջրի ձախ կողմում մի բլրակի վրա՝ իրրեւ գիտանոցում... Հայկը տեսնելով պինդ սպառազինված Տիտանյանին և նրա աջ և ձախ կողմի ընտիր մարդկանց՝ կանգնեցնում է Արամայակին երկու եղբայրներով աջ կողմը, Կադմոսին իր ուրիշ երկու որդիներով ձախ կողմը, որովհետև աղեղ և սուր զործածելու մեջ կորովի մարդիկ էին, ինքը կանգնեց առջևից և

մյուս բազմութիւնը կանգնեցրեց իր հետեւում, դառաւորեց մտաւորապես հռանկյունի ձևով և հանդարտ առաջ շարժվեց:

Երբ երկու կողմից հսկաներն իրար մօտ հասան, երկրի վրա հազարն զըրդուն բարձրացրին իրենց գրոհներով և իրար վրա ահ ու սարսափ էին գցում իրենց հարձակումներ ձեւերով: Այնտեղ երկու կողմից ոչ սակաւ հազթանդամ մարդիկ սրի բերանի հանդիպելով թափալվում ընկնում էին գետին, և կոխվել անորոշ էր մընում, երկու կողմերն էլ անպարտելի մնալով: Այս անսպասելի տարակուսական դիպվածը տեսնելով՝ Տիտանյան արքան զարհուրեց, և հետ քաշվելով սկսեց բարձրանալ այն բլուրը, որտեղից լիջի էր, որովհետեւ մտածում էր ամբոխի մեջ ամրանալ, մինչև բոլոր զորքը հասնի, որպեսզի երկրորդ անգամ ճակատամարտ սարքի: Աղեղնավոր Հայկը այս բանը հասկնալով՝ իրեն առաջ է նետում, մոտ է հասնում արքային, պինդ քարշում է լայնալիճ աղեղը, երեք-թեւյան նետը դիպցնում է նրա կրծքի տախտակին, և սլաքը շեշտակի թափ անցնելով նրա թիկունքի միջով: զետին է խրվում: այս կերպով՝ ճոխացած Տիտանյանը կործանվում, ընկնում է գետին և շունչը փչում է: Իսկ ամբոխն այս քաջության հազարն գործը տեսնելով փախչում է, ամեն մեկը իր երեսը դարձած կողմը:

«ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ» ԳՐԳԻՅ
(5-րդ ԴԱՐ)

ԲԱՌՆՐ

Ընդոծին.— Հին ըմբռնումով օտրուկի, աղախինի որդի որ ծնած ու մեծացած է աղնուականի ընտանիքի մէջ, և որ չունի տան բուն անդամներուն իրաւունքները:

Պաթգամաուր.— Ներկայացուցիչ, պատուիրակ, գեսպան

Տազնապիլ.— Խռովիլ, վրդովիլ, յուզուիլ:

Աղիւ.— Տահմապետի հովանաւորութեան տակ ապրող, անոր գերդաստանը կազմող մարդերու բազմութիւն:

Ասպարեզ.— Ճամբու երկայնութեան չափ:

Հրոսակ.— Ասպատակ, մեծ ճամբաներու աւաղակ:

Դիպուած.— Դէպք, պատահալ:

Լայնալիւ.— Լայն, մեծ:

ԱՌԱՍՊԵԼ

ԱՌԱՍՊԵԼը ժողովրդական բանաւոր ստեղծագործութեան աւելանալին ձեւերէն է։ Առասպելի նիւթը բնութեան ու հասարակական կեանքի երեւոյթներն են՝ անխրական, երեւակայական պատկերութիւններ։ Բոլոր ժողովուրդներն ալ ունին իրենց առասպելները, որոնք ստեղծուած են պատմութեան ամենավաղ շրջաններուն մէջ և՛ անդրադարձած են բնութեան ոյժերուն, հասարակական կեանքի և պատմական անցքերու մասին ժողովուրդներու ունեցած երեւակայական պատկերացումներուն։

Առասպելներով շատ հարուստ է հին Յունաստանը։

Հայ ժողովուրդն ալ իր հնադարեան պատմութեան շրջանին ստեղծած է շարք մը առասպելներ, որոնք յետագային զրի առնուած են և մեզի հասած։ Այդ առասպելներէն է Հայկ և Բելի պատմութիւնը։ Առասպել է նաեւ այն, ինչ որ գրի առած է հայ հին պատմագիր Մովսէս Խորենացին՝ Անգեղեայ Տորքի մասին։ Ղազարոս Աղայեան իր ՏՈՐԻ ԱՆԳԵՂը զրելու ատեն օգտագործած է Խորենացիի պատմածը։

Առասպելի մէջ բնութեան տարերային ոյժերը կը մարդկայնացուին, իսկ հերոսներն ալ կ'օժտուին գերմարդկային երեւակայական ոյժով։ Եւ առասպելի հիմնական առանձնատկութիւնն այն է, որ հերոսներու կեանքն ու պայքարը կը նկարագրուին ու կը պատկերացուին չափազանցութիւններով։ Առասպելի հերոսներն այնպիսի ոյժ ունին, և այնպիսի գործ կը կատարեն, որ իրական մարդու համար անհնարին են։

ՀԱՅՐԵՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, Զ. ՏԱՐԻ

(էջ 21—22)

A
II
89372

ՅՈՐԶ ԱՆԳԵՂ

Շատ դարեր առաջ հին Հայաստանում
 Տորք Անգեղ անվամբ մի մարդ էր կենում:
 Տորքը չէր նման հասարակ մարդու,
 Այլ մի աժդահա և շատ ահարկու.
 Անքերը կարծես մի-մի կապույտ ծով,
 Ճաճանչավորված արևի լուսով.
 Սև-սև հոնքերը, մութ ամպի նման,
 Բարդ-բարդ կուտակված աչքերի վրան:
 Կուրծքը կասեցնա մի լանջ էր լեռան,
 Մեջքը սարաժայռ, կոները գերան,
 Ահուհի էր նա և այնքան ուժեղ,
 Որ հիսուն գոմեշ հունեին մեկ տեղ:
 Նա մի հովիվ էր, հովիվ լեռնական,
 Բայց ոչ հասարակ, այլ զյուշաղնական,
 Առյուծ ու վագր նրան տեսնելիս՝
 Սովոր չան նման մոտն էին գալիս,
 Փաթաթվում էին քաջի ոտներին
 Եւ կաղկանձեղով աղերսում բաժին.
 Նա էլ տալիս էր սնունդ բավական
 Եվ հոտի վրա կարգում պահապան:
 Ինքն այնուհետեւ գնում էր անտառ,
 Որ սնունդ գտնի իր ուժի համար:
 Եվ նա բռնում էր, բռնառում այսպես
 Եղնիկ, եղջերու, և այլ ինչ ասես.
 Քսան, երեսուն էրե շալակած,
 Գնում էր հոտը հոգնած ու քրտնած

2

(22—12 24)

Մեկ անգամ գյուղում Տորքին զայրացրին,
 «Անգեղ, գեշ Անգեղ» նրան զոհեցին.
 Էլ համբերեց. պոկեց մի մեծ ծառ,
 Ավելեց նրանով ամբողջ գյուղն իսպառ,

Handwritten signature and date: 1911

Ասում եմ՝ ավելից, չկարծեք սրբեց,
 Այլ տուն, գոմ գետնին հավասարեցրեց:
 Փախան մարդիկը ճանճերի նման,
 Էլ ո՞վ կ'անգնէր Տորքին հանդիման:
 Այսպես, երբ նրա բնությունն իմացան,
 Էլ այնուհետեւ սրտին չգիպան,
 Այլ մեծ հարգանքով պատուասիրեցին,
 Պարերգ շինելով, գովաբանեցին.
 Տղեք, աղջկեք՝ ձեռք-ձեռքի տված՝
 Ե՛վ պարում էին, և՛ գովում Տորքին:
 Էլ այնուհետեւ նրա դեմքն անեղ
 Առաջվա նման չէր թվում տգեղ,
 Անգուժ չէր Տորքը և ոչ էլ անգետ,
 Լաւ որմնադիր էր և ճարտարապետ.
 Ահագին վեմեր նա բերավ՝ տաշեց,
 Իր քանդած գյուղը նորմեկանց շինեց:
 Ե՛վ այնուհետեւ իր ուժն անագին
 Նա գործ էր դնում միշտ դեպի բարին:
 Նրանից առաջ շատ քաղաք ու գյուղ
 Թալանում էին գողերն աներկյուղ.
 Բայց երբ լույս ընկավ Անգեղ Տորք հսկան,
 Ավազակները ծակուծուկ մտան:
 Նա չէր գործ ածում ոչ թուր և ոչ նետ,
 Միայն իր տեսքով անում էր անհետ.
 Բայց երբ թշնամին երես էր առնում,
 Նա այն ժամանակ ուժին էր զիմում.
 Վերցնում էր քարեր, քարեր անագին
 Ե՛վ կարկուտի պես թափում զլիններին:

ՌԱՅԵՐ

Աժդահա.— Անճուռի մեծութեամբ հրէշ, դեւ:

Դիւցազնակաւ.— Քաջի, հերոսի նման:

Հանդիման.— Դիմացը:

Ճարտարապետ.— Շէնքի կառուցումը նախագծող:

Վ.Վ.— Մեծ, հաստատուն, կարծր քար:

ՍԱՍՈՒՆՏԻ ՊԱՎԻԹ

10.

Երեք գիշեր ու երեք օր
Փռչին կանգնեց ամպինման .
Երեք գիշեր ու երեք օր
Բոթը տվին Դավթի մահվան՝

Երբ որ անցավ երեք օրը ,
Էն ամպի պէս կանդնած փռչում
Կանգնեց Դավթ ինչպես սարը ,
Գրգռու սարը մեզ — մշուշում :

— Մեղիք , — ասավ , — ս՛լմն է հերթը ,
Սարսափ կալավ գոռ Մեղիքին ,
Մահվան դողը ընկավ սիրտը
Ու տապ արավ գոռոզ հոգին :

Գնաց , խորունկ մի հոր փորեց ,
Իջավ , մտավ վիհն էն խավար .
Վրան քաշեց քառսուն կաշի
Ու քառասուն ջաղացի քար :

Մռնչալով ելավ տեղից
Էն առյուծի առյուծ որդին ,
Իր ձին հեծավ ու փոթորկեց ,
Ոսղաց , շողաց թուր-կայծակին :

Առաջ վազեց մազերն արձակ
Մեղքի պառավ մայրը ջագու .
— Դավթ , մազս ա՛ռ ոտիդ տակ ,
Էդ մի զարկը ինձ բաշխիր դու :

Երկրորդ անգամ թուրը քաշեց .
Էս անգամ էլ եկավ քույրը .
— Դավթ , եթե կուզես , — կանչեց , —
Իմ սրտին զա՛րկ երկրորդ թուրը ...

Վերջին դարկի ծամը հասա՛վ .
Փշա՛վ Դավիթ երրորդ անգամ .
— Էս մի զարկն ու աստված ,— ասա՛վ ,—
էլ մարդ չգա , պետք է որ տամ :

Պեսա՛վ , հըւա՛վ ու փոթորկեց ,
Փռա՛վ , ցուաց Դավթի հուր ձին ,
Ձին փոթորկեց , փայլատակեց
Ու ցած իջա՛վ թուր-կայծակին :

Անցա՛վ քառսուն գոմշի կաշին ,
Անցա՛վ քառսուն քարերը ցած ,
Միջից կտրեց ժանտ հրեշին ,
Օխտը գազ էլ զենը գնաց :

— Եկե՛գանի՛ր եմ , մին էլ արի՛ր ,
Գռաց Մելիք հորի տակից :
Դավիթ լսեց , շատ զարմացա՛վ
Փրեն զարկից , թուր կայծակից...

— Մելի՛ք , ասա՛վ ,— թա՛փ տուր մի քեզ :
Ու թափ տվա՛վ Մելիքն իրեն ,
Միջից եղաւ ճիշտ երկու կես ,
Մեկն ընկա՛վ գետն ու մյուսը՝ զենն :

Էս որ տեսա՛վ Մարաքանակ ,
Ջուր կտրվեց ահ ու վախից :
Դավիթ կանչեց .— Մի՛ վախենաք ,
Ականջ արեք հըա գետ ինձ :

Գուք ռանչպար մարդիկ ,— ասա՛վ ,
Ջուրկ ու խա՛վար , քաղցած ու մերկ ,
Հազար ու մի կրակ ու ցա՛վ ,
Հազար ու մի հոգսեր ունեք :

Ի՞նչ եք առել նետ ու աղեղ ,
Նկե՛լ թափել օտար դաշտեր .
Ձե՞ որ մենք էլ ունենք տուն-տեղ ,
Մենք էլ ունենք մանուկ ու ծեր...

Ձանձրացե՞լ Բք խաղաղ ու հաշտ
Հողագործի օր ու կյանքից,
Թե՞ զզվել եք ձեր հանդ ու դաշտ,
Ձեր հունձ ու փունջ, վար ու ցանքից։

Դարձե՛ք եկած ճանապարհով
Ձեր հայրենի հողը Մարա,
Բայց թե մին էլ զենք ու զոռով
Վեր եք կացել դուք մեզ վրա,

Հորում լինեք քառսուն զաղ խոր,
Թե ջաղացի քարի տակին,—
Կելնեն ձեր դեմ, ինչպէս էօօք,
Ստամա Դավիթ, թուր-կայծակին։

ԲԱՌԵՐ

Գող.— Հպարտ։

Բոր.— Վատ լուր։

Վիհ.— Խոր փոս, անդունդ։

Խառաջ (Խառջ).— Հարկ, տուրք։

Ծաղան.— Ժայռերու միջեւ նեղ տարածութիւն։

Դագ.— Երկարութեան չափ։

ԳԻՒՅԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Յովհաննէս Թումանեանի Սասունցի Դաւիթը, 2. Աղայեանի Տորֆ - Անգեղար և անոնց նման բանաստեղծական գրութեաները դիւ-
ցազներգութիւններ են :

ԳԻՒՅԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆ — Բառացիօրէն կը նշանակէ երգ - պատ-
մութեան գիւցազներգութեան, առասպելական ոյժի տէր հերոսներու
մասին :

Բանաստեղծները իրենց գիւցազներգական բնոյթով գրութեան-
ներուն նիւթը կը վերցնեն կա՛մ ժողովրդական բանաւոր ստեղծա-
գործութենէ և կա՛մ իրական պատմութենէ, մեծ մասամբ ժողո-
վուրդի պատմական անցեալէն : Օրինակ, Յ. Թումանեան իր Սա-
սունցի Դաւիթը գրելու համար օգտագործած է մեզմէ մօտ հազար
տարի առաջ ստեղծուած հայ ժողովրդի բանաւոր գիւցազներգա-
կան ստեղծագործութիւնը՝ Սասունցի Դաւիթի մասին, նուիրուած
անոր գիւցազնական կեանքին և հայրենասիրական քաջագործու-
թիւններուն :

Ինչպէս առասպելի, նոյնպէս և գիւցազներգութեան հերոսները
գերբնական ուժով ու կարողութեամբ օժտուած են : Բայց, եթէ
առասպելի հերոսները մեծ մասամբ անիրական-երեւակայական
են, ապա գիւցազներգութեան հերոսները, թէ և յաճախ անուանա-
պէս կրնան իրական չլըլալ, իրենց կեանքով ու գործունէութեամբ
կ'արտայայտեն իրական - պատմական եղելութիւն, պատմութեամբ
յայտնի որոշ շրջանի մը մէջ : Բայց կան այնպիսի գիւցազներգու-
թիւններ, որոնց հերոսները իրական պատմական մեծ անձնաւո-
րութիւններ են և որոնց նիւթը բանաստեղծները ո՛չ թէ ժողովրդ-
դական բանաւոր ստեղծագործութենէ կը վերցնեն, այլ ուղղակի
պատմութենէ :

ՀԱՅՐԵՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, 2. ՏԱՐԻ

(Էջ 98—99)

ԱՌՅՈՒԾԸ, ԱՂՎԵՍՆ ՈՒ ԱՐՁԸ

Մի անգամ առյուծը հիվանդացավ, և բոլոր կենդանիները ետևան նրան տեսության, բայց աղվեսն ուշացավ։ Արջն սկսեց բամբասել ու չարախոսել աղվեսի մասին։ Հենց այդ ժամանակ աղվեսը հասավ և դռան մոտ լսեց արջի չարախոսելն իր մասին։ Աղվեսը ներս ընկավ ու փռվեց առյուծի ոտքերի առջև։

Առյուծը չարացած ասաց.

— Վատ ժամանակ եկար, գարշելի արարած, ո՞ւր էիր մինչև այժմ։

Աղվեսը պատասխանեց.

— Ո՛վ հզոր առյուծ, իզուր ես բարկանում. քո զլխովը եմ երգվում, որ քո հիվանդության մասին լսելով՝ ես եղա բազմաթիվ բժշկիկների և բժշկապետների մոտ, այդ պատճառով էլ ուշացա։ Բայց իմ չարչարանքների պտուղն այն եղավ, որ իմացա, թե որն է քո բժշկության դեղը։

Առյուծը մեղմացավ և ասաց.

— Ա՛յ, բարով ես եկել, դու իմաստուն կենդանի. իսկ ի՞նչ է այդ դեղը։

— Շա՛տ պետքական ու հեշտ դեղ է,— պատասխանեց աղվեսը։ — Բժշկապետներն ինձ ասացին, թե պետք է կենդանի արջի մորթին հանել և տաք-տաք զցել առյուծի վրա։ Մորթին հիվանդի մարմնից իսկույն կքաշի, կհանի ցավը։

Առյուծի հրամանով անմիջապես բռնեցին արջին և սկսեցին մորթին հանել։

Արջը ա՛խ էր անում, վայ տալիս և գոռում ու ոռնում սարսափելի ձայնով։

Այն ժամանակ աղվեսն ասաց նրան.

— Տեղն է, դա դեռ քիչ է. այդպես պետք է վարվել քեզ հետ և նրանց հետ, ովքեր զուր չարախոսում են։

ԲԱՌՆԻ

Զարախոսել.— Մէկու մասին վատ բան ըսել։

Պիսեակաւ.— Պիտանի, օգտակար։

Հեւս.— Դիւրին։

ԾԵՐԱՑԱԾ ԳԱՅԼԻ ԱՊԱՇԽԱՐՀԱՆՔԸ

Գայլը ծերացած գնում է հոտի մոտ և ասում է, թե այժմ եկել եմ ապաշխարհելու, որովհետև ձեզ շատ եմ տրամեցրել և դժբախտաբար էլ ցանկանում եմ լինել ձեր տուն մաքրողը և ուրիշ գայլերից ձեր որդիներին պահողը, որպեսզի մեղքերիս թողուն թյուն լինի: Եվ հոտը ուրախանալով, ասում է չներին՝ այլևս մի՛ լնասեք նրան:

Գայլը մնում է հանգիստ մինչև գառներ են ծնվում, ապա սկսում է ուտել և պատուհտել դրանց մինչև շատերը տեսնում են աստիացնում նրան:

Առակս այսպիսի խրատ է տալիս, չհավատալ չարությանը վարժքված մարդկանց, չարութիւնը նրանց էությունն է:

ԽՆԿՈ ԱՊԵՐ

ԿԱՐԻՃՆ ՈՒ ԳՈՐԹԸ

Սև կարիճը լճի ափին տեսավ մի գորտ,

Ասավ. «Ա՛յ գորտ, ճարպիկ, լողորդ,

Ա՛ռ ինձ մեջքիդ աղբերաբար,

Ա՛ռ ու լճի էն ափը տար»:

Է՛ն ինչ գորտն էր

Քաջ լողորդն էր,

Շալակն առած սև կարիճին

Իրեն տվեց կապույտ լճին:

Բայց կարիճը խայթեց գորտին,

Խեղճը ջրում փռվեց լերդին,

Ուշքը գնաց,

Նվաղելով հա՛ կռկռաց—

— Կարիճ...

Դահիճ...

Ես էլ կորա՛

Դու էլ կորար...

Ա՛ռ անկամորդ...

Ղորտ... ղորտ... ղո՛րտ...

— Բնությունս է այդպես, ա՛յ գորտ,

Թե չխայթեմ,

Ես կպայթեմ,—

Կարիճն ասաց,

Ինքն էլ խեղդվեց՝ ափ չհասած:

Ա Ռ Ա Կ

ԱՌԱԿը գրական ստեղծագործութեան մէջ առանձին տեսակ մըն է։ Մեծ մասամբ չափածոյ և իր բնոյթով կարճ բարոյախօսական պատմուածք է, տրուած յարմար և աւտայայտիչ գրոյցի միջոցաւ։

Առակագիր հեղինակը իր առակներով կը ծագրէ մարդոց արատներն ու թերութիւնները և կը սորվեցնէ պայքարել այն ամէն բանի դէմ, որ չար է ու վնասակար։

Առակի պարունակած պատմութիւնը կը տրուի շատ հակիրճ և պարզ ձեւով։ Գործող անձերը կ'ըլլան մեծ մասամբ վայրի և ընտանի կենդանիներ, թռչուններ, բոյսեր, մարդեր։ Նկարագրուող գործողութիւնը կը սկսի մէկ անգամէն, այսպէս.

Ծառի վրա երեք ձագ,
Իսկ աղուէսը նրա ցակ,
Պալքեղ է ու լալիս...:

(Բարեսիրտ Աղուէսը)

Առակներուն մէջ կը ներկայացուին այնպիսի հերոսներ (մարդ, կենդանի թէ թռչուն), որոնք իրենց բնոյթով պարզ ու որոշ են, կա'մ զրական և կա'մ բացասական առումով։ Օրինակ, աղուէսը խորամանկ է ու շողոքորթ, գայլը գիշատիչ է, առիւծը հզօր է բայց ո'չ խելացի, ագռաւը յիմար է, գառնուկը թոյլ է և անպաշտպան։

Առակի մէջ այս հերոսներէն ամէն մէկը կը խօսի ու կը գործէ իր բնաւորութեան համապատասխան և իրեն յատուկ լեզուով։ Այսպէս, աղուէսը իր խորամանկութեամբ ու շողոքորթ լեզուով իրենց բռնէն դուրս կը բերէ անտէր ֆնացած երեք անմեղ ձագերը և կ'ուտէ դանոնք (Բարեսիրտ Աղուէսը)։

Առակի իմաստը կամ բարոյախօսական միտքը հեղինակը կը յայտնէ կա'մ սկիզբը, նախ քան տրուած պատմութեան սկսիլը, եւ կա'մ վերջաւորութեան, պատմութիւնը աւարտելէ յետոյ։ Օրինակ, Գայլն ու Գառնուկը առակին միտքը յայտնուած է վերջաւորութեան։

Էստեղ ի՛նչն է զլիւսւոր,
Ուժեղի մօտ մի՞տ էլ քոյնն է մեղաւոր...:

Առակը իր ծագումով կապուած է ժողովրդական բանաւոր ըստեղծագործութեան հետ և աւելի քան երկու հազար տարուան պատմութիւն ունի:

Հին Յունաստանի մէջ, որպէս առակագիր յայտնի եղած է Եղովրոս, որ կը համարուի առակագրութեան «հայրը»: Յորանայի մէջ յայտնի է Լա Փօնթէնը (1621—1695): Ռուս առակագիրներէն յայտնի են Խեմնիցերը (1745—1784), Իամայլովը (1779—1831) և ամենէն շատ՝ Կռիլովը (1768—1844), որուն առակներէն մեծ մասը թարգմանուած են հայերէնի:

Հայ գրականութեան մէջ, որպէս առակագիրներ յայտնի են Վարդան Այգեկցին, որ ապրած է մեղմէ մօտ 700 տարի առաջ 13րդ դարուն. ապա Խաչատուր Աբովեան՝ իր լինքնուրոյն և թարգմանական առակներու զրքով, Պարապ Վախսի Խաղալիք վերնագրուած. նաեւ Մխիթար Գոշը, Յովհաննէս Թումանեանը, Աւետիք Իսահակեանը և մանաւանդ Աթաբէկ Խնկոյեանը (Խնկո Ապեր) (1870—1935), որ առակներ գրած ու թարգմանած է յատկապէս մանուկներու համար:

ՀԱՅՐԵՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, Ե. ՏԱՐԻ

(էջ 125—127)

ՂԵՎՈՆԴ ԵՐԵՑ, ՎԱՍԱԿ ԵՎ ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՍԻՎՈՆՅԱՆ

(Մի դրվագ ՎԱՐԴԱՆԱՆՔԻՅ)

Կոչնահարութեան ուժեղ ձայներ էին լսվում: Վասակը կանգնեցրեց նոսրացրած ձայնը:

— Սա էջմիածնից չէ՞:

— Էջմիածնից է. — ասաց Գաղիչոն:

— Այնտեղ գնաց նա: Անշուշտ...

— Այո, նա այնտեղ գնաց:

Վասակը հուսահատ չարութեամբ նայեց Գաղիչոնին:

— Ի՞նչ ուրեմն, նա պիտի ամբողջ հայ ազգը ոտքի հանի: Ես Ձարեհվանից պարսիկ զորք բերել կտամ:

— Հիմա՞ որ գործի անցար. — ասաց Գաղիչոն:

— Գնանք էջմիածին, ես կարգիլեմ նրան խռովել երկիրը, դուրս կվաճառեմ այն խելագար Երեցին: Նա էլ անշուշտ այնտեղ է:

Ու մինչ նրանք կմտնէին էջմիածին՝ նրանց դիմաց դուրս եկավ մի հսկայական երթ ահագին բազմութեան, որի գլուխ էր անցել Ղեկնդ Երեցը: Հազար գլուխ վիշապի պես սողում էր նա վասակի դեմ սև ու թանձր: Այդ բազմահազար ամբողջ հավաքվել էր դաշտավայրի շենքերից և ինչպես երևում էր, գնում էր իր մեջն առնելու նորանոր շենքեր: Դա այլևս հեղեղ էր, որի առաջն առնել չէր կարելի ոչ դեմից բռնելով նրան, ոչ կողքից քաշելով: Նա ծփում էր, հորձում, մրմռում և առաջ մակընթացում՝ սպառնալով կործանել-տապալել ճանապարհին պատահած ամեն բան:

— Ո՞ր ենք գնում, տեր մարգպան, — կանգնեցրեց իր նոսրացրած Գաղիչոն:

— Գնանք. — ասաց Վասակը տարորինակ անվեհերութեամբ:

— Ամբոխը խելագարված է — ասաց Գաղիչոն, — հետ դառնանք, — օգուտ չունի:

— Գնանք, — պնդեց Վասակը գրգռված ու համառ ձայնով:

Նրանք առաջ գնացին: Վասակից այս կողմ այգիների միջև փոշոտ փողոցից դուրս խուժեց թնջկված ու մոլեգնած բազմութիւնը: Նրա առջևից գալիս էր Ղեկնդ Երեցը՝ խաչ բարձր բռնած, դեմքը հափշտակված ու կորովի: Հենց որ նա տեսավ մոտեցող Վասակին՝ մարգարեական շեշտով ձգեց.

— Տե՛ր Սյունյաց, տե՛ր մարգպան հայոց աշխարհի, հանդես

է նահատակների հաղթանակ ողու :

Երեցը մոլեգնեց, բոցավառվեց, մոռեցաւ վասակին, բարձրացրեց ձեռքի խաչը և թափահարելով օգուժ նրա դեմ՝ գոչեց :

— Այս հավատից մեզ չեն կարող խախտել ոչ հրեշտակներ, ոչ մարդիկ, ոչ հուր, ոչ ջուր, և ոչ սուր...

— Աօտվա՛ծ է մեզ զորավիգ, — մռնչաց բազմութիւնը և առաջանալով եկաւ դեմ առաւ վասակին :

Հազարավոր դեմքեր այլալիւծ ու մոլեգնած սեփեռուն աչքեր դարձան դեպի նա և մի խառնաձայն որոտ պոռթկաց : Բազմութիւնը, որ թանդավառվել էր քրտստութեան կոչով և տեղեկութիւն չունեի վասակի հակառակութեան՝ քաջալերվեց, բորբոքվեց, ցույց արեց իր ընդդիմութեան կամքը, և ահա ձայներ բարձրացան այս ու այն կողմից :

— Տա՛ր մեզ նահատակութեան, տե՛ր մարգպան :

— Տա՛ր, տա՛ր, տա՛ր...

Վասակը սեւացաւ, այտի մկանները ցնցվեցին : Այն է պետք է պոռթկար՝ որ Գաղիչոն արագ մոտեցաւ նրան և ականջին մի կերպ լսեցնել տալով գոչեց :

— Խոհե՛մ եղիր, տեր մարգպան, տարաժամ է...

— Ո՛չ, պիտի կալանեմ այդ խելագարին... մըմռաց վասակը կատղած :

— Հի՛տ կաց, տեր իմ, — ընդդիմացաւ Գաղիչոն :

Վասակը նժույգը քչեց Ղեռնգ Երեցի դեմ և կանգնեց ընդհուպ նրա առաջ :

— Ո՞ւր ես տանում ժողովուրդը, — հարցրեց նա :

Բայց նրա ձայնը խլացաւ բազմութեան որոտի մեջ :

— Քեզ հետ եմ, ո՞ւր ես տանում ժողովուրդը, կրկնեց վասակը :

— Նահատակութեան, տեր մարգպան : Երանի է՝ եթե կգաս մասնառես հանդերձալի :

Ղեռնգ Երեցը նկատեց վասակի դեմքին չարամիտ կնճիռներ, զգաց որ նա կամենում է խափանել երթը : Արժվային մագիւղների նման ձեռքի մատներով խլեց նրա նժույգի սանձը և գոչեց դողահար :

— Մի՛ կանգնիր հակառակ, այլևս մեզ երկյուղալի չեն ոչ իշխան, ոչ թագավոր : Մեր խիղճն է մեզ դատավոր :

Բազմութիւնը սակայն չլսեց այս տրամախոտութիւնը և ալիք ալիք շրջապատեց նախարարներին : Վռամն սկսեց մտրակահարել աջ ու ձախ, սակայն ոչ ոք ձեռնադնելու չէր զգուժ ոչ այդ ձեռքի իմաստը, ոչ ցաւը : Սկսվեց մի արտասովոր, անհասկանալի մոլուցք :

Մարդիկ վազում էին որ ընկնեն մտրակի հարվածներն տակ և չէին տեսնում հակառակությունը ոչ վասակի, ոչ վառմի կողմից, Հետեւի շարքերը ոգևորված վասակի ներկայությունից զոչում էին:

— Օրհնյա՛լ լինես, նահատակ:

Իսկ Ղևոնդ Երեցը ցնցում էր նժույգի սանձը և չնայած վասակի ճիգերին հեռացնել նրան, ինչպես նաև նժույգի խրատներուն՝ ոգորում էր:

— Ե՛կ նահատակ, առաջնորդի՛ր ժողովուրդը հավատի պատերազմին:

Հանկարծ բազմությունը ցնցվեց և հազարավոր դեմքեր դարձան դեպի դիմացը: Այնտեղից հորձում էր մի ալեկի մեծ բազմություն, որը գլուխ էին անցել վարդանը և մյուս նախարարները: Ափից դուրս ելած լայնածավալ լավայի պես, որ վրա հոսելով լափում է ամեն ինչ և աջ ու ձախ բազուկներ արձակում ու խուժում փոսերն ու անցքերը՝ բազմությունը ալիք ալիք եկավ խառնվելու Ղևոնդ Երեցի զանգվածին: Վարդան Մամիկոնյանն ու նախարարները գալիս էին զանգվածի ուժով մղված: Վարդանը ահեղ կերպարանքով նայեց վասակին և բազմության հետ հոսեց դեպի նա: Վառմը քաշվեց դեպի վասակը, Գաղիչոն ձեռք բարձրացրեց բազմության վրա՝ հանդարտեցնելու շարժումով: Բազմությունն իրար լափելով միացան երկու ծովի պես և կուլ տվին նախարարներին: Վասակը սարսափեց և սարսռաց:

— Տե՛ր մարգպան, ո՛չ ենք կարող ընդդեմ գնալ Աստծուն և աշխարհին. մի՛ կանգնիր հանդիման, — գոչեց վարդանը: Բազմությունը կատաղի թափով օրորվեց, քանդվեց ու բեկոր եկավ սեղմեց վասակին: Գոռոց էր միայն լսվում, մի անընդհատ, ջրվեժի ահեղալիզորդ գոռոց, որ սպառնում էր ոչնչացնել՝ եթէ միայն — վա՛յ վասակին — մի ակնթարթ կասկածեր նրա հակառակության: Վասակը շարժում արեց որ նժույգն ազատի Ղևոնդ Երեցի մագիլներից, սակայն իզուր եղան նրա ջանքերը: Նրա նժույգը սեղմվել էր արդեն բազմության զանգվածի մեջ ինչպես խրված լինեք նա ուժով կուլ տվող մորուտի մեջ: Նժույգը փնչացնում ծառս էր ելնում, կոխկրտում էր մարդկանց ոտները: Մարդիկ մոլեգնած ոչինչ չէին զգում, իսկ չորս կողմից ալեկի ու ալեկի ճնշում էին հեռավոր ալիքները:

Վարդանը գլխով նշան արեց բազմության շարժվելու դեպի Մասիսի կողմի փողոցով:

— Առա՛ջ, առա՛ջ, — որոտաց բազմությունը և հոսանք առավ

դեպի հարաւային դռը Վաղարշապատի պարիսպների: Հոսանքը տարած բոլորին, ինչպես նաև Վասակին, որի նստեցի սանձին կպել էին պողպատի մատները Ղեռնդ Երեցի: Վասակը սարսափից համակերպված գնաց առաջ և դադարեց ընդդիմանալուց: Նրա կատաղութունը ճնշվել էր կենդանական սարսափից: Նա նոր հասկացավ, որ իր կյանքը վտանգված է, և սմբեց: Նա նման էր որսորդներից խիտ շարքով օղակված կատաղի գայլի, որ սարսափից առդիմադիր մղվում է առաջ դեպի մահ: Նա ջանում էր չնայել Գաղիչոյին, որից ամաչում էր իր այս անօրինակ նվաստացման համար: Միայն իր հետևից զգում էր Վռամի մռնչոցները: Երբեմն նա հատուկապես լսում էր Գաղիչոյի ձայնը: Նախարարը խոսում էր Վռամի հետ ինչպես հավասարի հետ: Այս բանն ավելի ազդեց Վասակին, և երկյուղը ավելի թափանցեց նրա սիրտը: Մարդիկ հավասարվում են և հասարականում մեծ վտանգների պահին:

ԲԱՌԵՐ

Մարգարտ.— Փոխարքայ:

Թեփուռ (թեփուրի)— Թնջուկ ըլլալ, իրարու մէջ անցնիլ:

Կտլանել.— Զերբակալել, կապել:

Հանդերձնալ.— Գալիք, ապագայ:

Մոլուցք.— Մոլեգնութիւն, կատաղութիւն:

Ոգորիլ.— Կռռիլ, պայքարիլ:

Յորձնել.— Երբձնքի պէս հոսիլ, խուժել:

Մարտ.— ձախճախուտ:

Գրական ստեղծագործութեան նոր բայց ամէնէն աւելի տա-
րածուած ձեւն է վիճիւր կամ ՐՈՄԱՆը:

Վէպը իր ծագումը կ'առնէ դիւցազներգական բանաստեղծու-
թեանէ, սակայն, փոխանակ չափածոյ խօսիտ, սովորութիւն դարձած
է խօսքի աւճակ ձեւը գործածել վէպի համար:

Վիպագրողը, իր կողմէ ստեղծուած տիպար անձնաւորութիւն-
ներու կեանքին ու գործունէութեան պատմութեամբ, կու տայ զե-
ղարուեստական պատկերը հասարակական կեանքի: Հետեւաբար
վէպի նպատակն է նկարագրել մարդկային ամէն դասակարգի բար-
քը, թէ՛ անցեալ և թէ՛ ներկայ, բոլոր իր լուսաւոր ու խաւար
կողմերով:

Միջին Դարու մէջ գրի առնուած առաջին վէպերը ասպետ-
կան բովանդակ էին, պատմելու համար այս կամ այն ասպետի ծա-
գումը, դաստիարակութիւնը, իրրեւ մանկլաւիկ և իրրեւ զինակիր
ունեցած ծառայութիւնները և ասպետական սխրագործութիւնները:

ԺՁ. դարուն, Փրանսացի Րապրի և սպանիացի Սերվանթես
հիմը գրին երգիծական վէպի: Քաջածանօթ ստեղծագործութիւն է
Սերվանթեսի Տոն Գիոթը:

Հետագային գրուած են նաեւ բարոյախօսական, կենցաղական
և այլ տեսակի վէպեր, ընդհանրապէս նիւթ ունենալով ժամանա-
կակից կեանքը:

Պատմական կը կոչուի այն վէպը, որ կարելի ճշգրտութեամբ
կը պատկերացնէ ո՛չ թէ ժամանակակից, այլ անցեալ կեանքը, հիմնը-
ւելով պատմութեան, պատմութեան յիշատակաբաններու և ժողո-
վըրդական բանաւոր արտադրութիւններու ուսումնասիրութեան
վրայ:

Պատմական վիպասանութեան մը ընթերցումով կարելի է գա-
ղափար կազմել ամբողջ դարաշրջանի մը կեանքին:

Պատմական վէպի հիմնադիրն է անգլիացի Ուոլթըր Սքոթ
(1771 — 1832):

Հայոց մէջ նշանակելի են իբրեւ պատմական վէպի հեղինակ-
ներ, Րաֆֆի, Ծերենց, Մուրացան, Դերենիկ Դէմիրճեան, Ստ.
Զօրեան:

Քաղուած Հ. Առաքելեանի

«ՏՐԱՄԲ. ՀՈԴԵՅ. ու ԲԱՆԱՀԻԻՍԹ. ՁԵՌՆԱՐԿ»էն

Կողմը գծագրեց՝ ԱՌԲԱՀԱՄ ԶԱՂ

A $\overline{11}$
89372

Յպարան Աճի, Աւետիս Էմմեհեան, Սարիպէ փ

ԳԱՍ Հիմնադրար Գիտ. Գրադ.

220089372